

MANTIK YANLIŞLARI

Prof. Dr İbrahim Emiroğlu, Elis Yayınları, Ankara, Şubat 2004, 238s.

*İbrahim ÇAPAK**

Gâyesi, “kurallarına uyulduğunda zihni, yanlışla düşmekten korumak” olan mantık ilminde “**yanlış**” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Tanıtmaya çalışacağımız bu eser, “Yanlış nedir?”, “Hangi sebeplerden dolayı yanlışla düşmekteyiz?”, “Zihin mantık kurallarını sıkça ihlal etmekte midir?”, “En çok işlenen yanlış türleri nelerdir?”, “Bu yanlışlardan nasıl korunabiliriz?” gibi soruların cevabını arayan çok önemli bir eserdir. Bu soruların cevaplarının ilmi ve pratik sahada öneminin yanı sıra, Türkiye’de bunlara yönelik herhangi bir çalışmanın olmayışı çalışmayı daha da önemli kılmaktadır.

Mantık yanlışlarını konu edinen bu eser bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında yazar, mantık ve yanlış kavramlarının kısaca anlamlarını verdikten sonra, mantıkta yanlışları ele almanın önemi üzerinde durmaktadır. Yazar, yanlışla hakim olmak ve onu önlemek için, yanlış çeşitlerini, yanlışla sevk eden nedenleri ve bunlara karşı korunma yollarını bilmenin gerekliliğini vurgulayarak, yanlışın ne olduğunu, mantıkta yanlışlara eğilmenin önemini ve mantıkta yanlışların ele alınışını incelemektedir. Yazara göre başta Fârâbî olmak üzere bazı İslam mantıkçıları, mantık yanlışlarını bilmenin önemini ve yararını, beş sanattan biri olan mugalata’yı ele alırken vurgularlar. Mantık yanlışları ile ilgili neredeyse bütün mantık kitaplarında yer alan “Bu tür fasit delilleri bilmenin en büyük faydası, onları bilip onlardan sakınmaktır” ifadesine dikkat çeken yazar, yanlışları iyi tanımanın gerekliliğine vurgu

* Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F. capakibrahim@hotmail.com

yaparak yanlışlıkları bilmenin yararlarını maddeler halinde sıralamaktadır. Mantıkçıların yanı sıra ahlakçıların ve psikologların da “yanlışlar”la uğraştıklarına dikkat çeken yazar, mantık eserlerinde yanlışların “sahte deliller” ve “hataya düşmeyi mümkün kılan yollar” başlıklarının yanı sıra başka şekillerde de ele alındığını ifade etmektedir. Belli başlı yanlışların mantıkta ilk olarak Aristoteles tarafından tespit edildiğini zikreden yazar, Aristoteles’in bunu, *Organon*’un VI. kitabı olan *Sofistik Çürütmeler* (Kitabu’s-Sûfistaiyye) adlı eserinde incelediğini dile getirmekte, ayrıca bu kitabın içeriği ile ilgili önemli bilgilere yer vererek Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd ve Tûsî’nin yanlışları ele alırken temelde Aristoteles’e dayandıklarını ifade etmektedir. Yanlış düşme nedenlerini, sübjektif nedenler, harici nedenler ve mantığı bilmemek yahut onun kaidelerine uymamak şeklinde sıralayan yazar, bunları ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Yazar, “Biçim Yanlışları” başlığını taşıyan *birinci bölümde* biçim yanlışlarını ana hatlarıyla inceleyerek, mantıkçıların bu yanlışlara fazla değinmediklerini ifade etmektedir. Yazar, mantıkta biçim (suret) ve içerik (madde)’ten neyin kastedildiği üzerinde durduktan sonra, biçim yanlışlarının ne olduğunu ve nasıl yapıldığını birçok örnek vererek açıklamaktadır. Yazar, bu bölümde kıyas kurallarını ihlalden doğan yanlışları ele alırken kıyas kurallarını maddeler halinde vermekte ve bu kurallara uyulmamasından doğan yanlışların çoğunu “dağıtılmamış terim yanlışı” olarak görmekte, bunların her birini farklı örneklerle izah etmektedir. Ayrıca yazar, kıyasın şekillerine ait sonuç verme şartlarının ihlal edilmesinden doğan yanlışları açıklamak için kıyas şekillerini izah ederek her birine ayrı ayrı örnekler vermektedir. Daha sonra yazar, şartlı kıyaslarda yanlış konusunu ele almakta, bu tür kıyaslarda yanlışın “mukaddem”i onaylamama, “tâli”yi onaylamama, şartlı olan döndürme ve bir alternatif iddia etme esnasında ortaya çıkabileceğini ifade ederek, bunların her birine örnekler vermekte ardından da “kıyas-ı müsavat”ta yanlışın nasıl oluşabileceğini izah etmektedir.

“İçerik Yanlışları” başlığını taşıyan *ikinci bölümde* geleneksel olarak tanınan içerik yanlışları incelenmektedir. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan içerik yanlışlarının tümünü tam bir bütünlük içinde ele almanın zor olduğunu ifade eden yazar, bu bölümde, mantık eserlerinde geçen ve yanıltıcı gücü kuvvetli olan içerik yanlışlarını incelemeyi hedeflemektedir. Kıyasın içeriğinin, kıyasta kullanılan önermelerin özsel gerçekliği ve nesnel değeri olduğunu dile getiren yazar, içerik yanlışlarını lafız ve mana yanlışları başlıkları altında

incelemektedir. Lafız yanlışlarının hukuk, politika, reklamcılık gibi alanlarda sıkça kullanıldığını ifade eden yazar, “Lafız Yanlışları” başlığı altında eşsesli lafız, belirsizlik, terkip, taksim, noktalama-vurgu ve ifade yanlışları üzerinde durmakta, bunların her birini örneklerle açıklamaktadır. Müellifimize göre mana yanlışları, çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Mesela ilintisel olanın özsel olanın yerine alınması, sonucun öncüllerin biriyle aynı olması, cinse türün hükmüyle hükmedilmesi, kesin olmayan hükmün kesinmiş gibi kullanılması vb. şekillerde yapılan; doğru önermeye benzeyen yanlış önermelerin kullanılmasından veya öncüllerin yanlış sonuç çıkacak şekilde haksız ilişkiye sokulmasından dolayı ortaya çıkan yanlışlar bunlardan bazılarıdır. Yazar mana yanlışlarını ilintisel olanı özsel olan yerine alma, mutlak olarak söyleneni bazı kayıtlamalarla söyleme, tartışılan konuyu bilmeme veya bilmezlikten gelme, ispat edilecek olanı delil yerine alma, aksini gerekli görme, neden olmayanı neden olarak ele alma, birden çok konunun tek konu gibi sorulması, nakil ve konunun varlığını gözetmeme başlıkları altında detaylı bir şekilde incelemektedir.

Yazar, *üçüncü bölümde* biçim ve içerik yanlışları dışında kalan yanlışları “Diğer Yanlış Çeşitleri” başlığı altında ele almaktadır. Bu bölümde ele alınan yanlışların birçoğu ikinci bölümde ele alınan temel içerik yanlışlarının daha özel bir şekilde ortaya çıkarılmış türleridir. Bunların çoğu, İslam mantıkçılarının eserlerinde yer almayan, ama temelde ikinci bölümde incelenen yedi temel içerik yanlışına dayanan ve pratik hayatta sıkça karşılaşılan yanlışlardır. Yazara göre bunlar delil gibi ileri sürülmekteyseler de o nitelikte olmayan, gerçek delil olma vasfını taşımayan yanlış veya eksik delillerdir. Yazara göre İslam mantıkçıları, Aristoteles’i izleyerek, ikinci bölümde sıralanan lafız ve mana yanlışları üzerinde durmuşlar, bunların dışında kalan yanlış çeşitlerinden fazlaca bahsetmemişlerdir. Bu son bölümde, daha ziyade Batılı mantıkçıların kitaplarında yer alan ve önceki bölümlerde işlenmeyen bir kısım yanlışlar kısaca tanıtılmaktadır. Bunlardan bir kısmı içerik yanlışlarının bir uzantısı, bir kısmı hüküm yanlışlığı, bir kısmı da mantık yanlışlarından ziyade tutum yanlışlığı (hatası) görünümündedir. Bu bölümde ele alınanların çoğu, pratik hayatta düşülen yanlışların neler olduğunu hatırlatması bakımından önemlidir. Yazar, bunları konuduşuluk yanlışlığı, uydurma delil yanlışlığı, gelişigüzel kurulmuş eksik delil yanlışlığı ve yanlış zan yanlışlığı ana başlıkları altında bir çok yanlış alt başlıklarıyla ve anlaşılır örnekleriyle birlikte okuyucuya tanıtmaktadır.

Sonuç kısmında yazar, mantık yanlışlarının, insanları mantıksal olarak doğru düşünme tarzından alıkoyan, mantık bakımından kusurlu, eksik veya yanlış olan deliller olduğunu ifade etmekte; bunların, aslında doğru olmadığı halde yanıltıcı ve aldatıcı deliller olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle yazar, mantıkta bu tür delillerin kuruluş gayelerini, çeşitlerini ve tuzağına düşmemek için bunlardan korunma yollarını bilmenin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca yazar, çeşitleriyle birlikte konudışılık ve uydurma delil yanlışlarının günlük hayatta da sıkça yapılan yanlışlar olduğuna dikkat çekmekte, mantık yanlışlarının genel olarak değerlendirildiğinde ne gibi özellikler taşıyabileceklerini maddeler halinde sunmaktadır.

Mantık yanlışlarını ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyan yazar, bu çalışmasıyla felsefe ve mantık alanında son derece önemli olan bir konuyu incelemiştir. Türkiye’de benzer bir çalışma olmadığından bu eser sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca mantık yanlışlarının çoğu, Latince özel adlarıyla tanınmaktadır. Bu çalışmada Latince adlarıyla tanınan yanlışların, Türkçe karşılıklarının verilmesi, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu çalışma, yıllardır üniversitelerde mantıkla ilgili dersler veren ve bu alanla ilgili bir çok çalışması olan, bir uzman tarafından gerçekleştirildiği için, mantık ve felsefenin yanı sıra diğer bir çok alan için de büyük önem arz etmektedir.